

УДК 305.001.361:791.242

Сергій Гулевський  
(м. Харків)

## НАСИЛЬСТВО В ТЕЛЕСЕРІАЛАХ ТА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МОЛОДІЖНІЙ АУДИТОРІЇ

*У статті з'ясовано, як закріплено і передано комунікативний образ гендерного насильства в телесеріалах, і навпаки, як і чому суспільство, культура дозволяють зберігати насильство в самому дискурсі телесеріалу. Зроблено висновок, що не варто безапеляційно усувати складні і болючі теми насильства із телесеріалів. Підкреслюється, що їхня художня інтерпретація допоможе почати новий діалог у сучасній культурі про повагу до індивідуальної неповторності людської особистості, включаючи її гендерну ідентичність. За цих умов дискурс насильства на телебаченні стане іншим.*

**Ключові слова:** телесеріал, гендерна ідентичність, насильство, молодь, дискурс, шоураннер.

Підвищена увага до проблем молоді пояснюється її особливою роллю в суспільстві. Молодь завжди була і залишається найактивнішою і динамічною соціально-віковою групою, що реалізує себе у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Така соціально-демографічна група більшою мірою, ніж інші, націлена на підвищення свого соціального статусу й освоєння нових соціальних ролей. Її можна розглядати, з одного боку, як таку, що найбільш адаптується, а з іншого – як ініціативну й інноваційну частину соціуму. Розвиток громадянського суспільства в Україні характеризується наявністю досить широкого кола формальних можливостей для самореалізації людиною свого потенціалу. Сучасні телесеріали, закріплюючи «право на життя» для різних (за винятком екстремістського толку) ідеологічних платформ, суттєво впливають на молодіжну аудиторію. Е. Еріксон звертав увагу на те, як надмірна ідентифікація з популярними героями та кінозірками може виривати «квітучу ідентичність» з її соціального оточення, тим самим, придушуючи особистість і обмежуючи її зростаючу ідентичність [4].

Відчутну роль у цьому процесі відіграє медіа-насилля, що не

є тільки психологічною, але також соціальною і філософською проблемою. Це проблема суспільства, що приймає естетичну й інструментальну цінність насильства. Інакше важко пояснити прийняті моделі виховання, коли телевізійне насилля нібито ховається від дітей і майже одночасно, в разі досягнення повноліття, цим же дітям дозволяється пити, курити, дивитися в кінотеатрах порнографію, купувати зброю. Гендерне насильство – це соціальний феномен, складний, багатоаспектний за своєю структурою, що сформувався задовго до цивілізованого суспільства. У масовій свідомості гендерне насильство частіше зводиться до стереотипу фізичної наруги чоловіка над жінкою. Саме цей стереотип залюбки відтворюють сценаристи. Але це вузький односторонній підхід. Насправді гендерне насильство в будь-якому суспільстві і при будь-якому державному ладі – явище соціокультурне насамперед за своїми спонукальними мотивами і наслідками. Маючи універсальний характер, воно існує в різноманітних формах практично у всіх сферах життя.

Ціль нашої статті – з'ясувати, як закріплено і передано комунікативний образ гендерного насильства в телесеріалах, і навпаки, як і чому суспільство, культура дозволяють зберігати насильство в самому дискурсі телесеріалу. При цьому будемо дотримуватися такого розуміння дискурсу, яке запропонував М. Фуко, підкреслюючи, що «... самі речі і події непомітно стають дискурсом, розкриваючи секрет своєї власної сутності» [3, с. 77]. І якщо все, нарешті, може прийняти форму дискурсу, якщо все може бути сказаним і дискурс може говорити про все, – то це тому, що «всі речі і події, виявивши свій сенс і обмінявшись ним, можуть повернутися в своє безмовне внутрішнє, в свідомість самих себе» [3, с. 77].

У період юності перед людиною стоїть завдання цілісного усвідомлення себе, свого місця у світі і суспільстві. Лініями розвитку цього періоду є: стурбованість тим, «як я виглядаю в очах інших», «у чому полягає моя особливість», «що мені подобається», необхідність знайти себе, своє призначення, яке відповідає набутим умінням, індивідуальним здібностям і вимогам суспільства. Е. Еріксон писав, що це період пошуку своєї еґо-ідентичності, збору та аналізу своїх соціальних ролей і інтегрування цих численних образів воедино, у цілісне уявлення про власну особистість, формування на цій основі власних ідеалів і цінностей [4]. Засвоєння системи цінностей відбувається під впливом суспільства з його законами,

традиціями, культурою, системою виховання, величезний вплив можуть надавати однолітки, друзі, ті малі групи, у які безпосередньо включений індивід. Одне з провідних місць серед чинників соціалізації займає телебачення. Телебачення як суспільний інститут у силу своїх особливостей: щоденності, доступності, існування в зоні психологічної близькості глядача, є одним із найбільш значних видів опосередкованого спілкування і стає важливим фактором, що впливає на розвиток особистості. Телебачення не тільки помітно вплинуло на сімейні традиції й істотно змінило характер і структуру вільного часу людей, воно стало найважливішим джерелом отримання знання, неодмінним атрибутом життя будь-якої сім'ї. Одночасно телебачення поставило тисячі питань перед глядачами, психологами, лікарями, філософами, соціологами і педагогами.

Перші спроби виявити вплив медіа-насилля на молодіжну злочинність відносяться до початку 20 століття. А. Лаціс і Л. Кейліна в роботі «Діти і кіно» (1928 р.) вказують, що «надивившись в кіно авантюрних картин, деякі підлітки переймають прийоми кіно-бандитів і ватажків банд і переносять їх в життя... Американські кінотрюки виховують російських хуліганів» [Цит. за: 1]. Питання негативного впливу телебачення з тих пір турбувало безліч дослідників. Більшість із них прийшли до невтішних висновків. Телебачення стали розглядати як одну з імовірних причин агресії. На думку професора Університету штату Айова Бреда Бушмана, «зв'язок між телебаченням і агресією, а також зниженням інтелектуального рівня у дітей більш доведена, ніж зв'язок між курінням і раком» [2].

Стаття 17 Конвенції Прав дитини, прийнятої ООН, свідчить: «Сприяти тому, щоб мас-медіа поширювали інформацію про соціальну та культурну допомогу дітям, заохочувати розвиток відповідних рекомендацій для запобігання від інформаційних матеріалів, що приносять шкоду благополуччю дитини». Знайомство з телепрограмами в різних країнах світу переконує, що в цілому провідні західні держави прагнуть дотримуватися цієї конвенції. Для показу фільмів і телепередач, що містять сцени насильства, відводиться пізній вечірній та нічний час, платні кабельні або супутникові канали супроводжують демонстрацію екранної продукції спеціальними значками вікових обмежень і можливістю їх блокування від несанкціонованого перегляду дітьми молодшого віку. Разом із тим, слід визнати, що телебачення як демократична куль-

тура є широко доступним і повністю керованим тим, чого люди хочуть, тобто попитом. І, незважаючи на зростаюче занепокоєння з приводу психічного здоров'я дітей, телесеріали зображають жорстокість саме за бажаннями широкої публіки. Ще 20 років тому серіали були малобюджетним жанром, тайм-кілером для домогосподарок і пенсіонерів. Проривні серіали рівня «Твін Пікса» були винятками на загальному тлі. Однак тепер усе змінилося. Бюджети кожної серії популярних серіалів складають мільйони доларів. У них знімаються такі зірки, як Стів Бушемі і Кевін Спейсі. Над серіалами працюють режисери рівня Мартіна Скорсезе і Девіда Фінчера. Аудиторія також розширилася: люди з різними інтересами можуть знайти собі серіал до душі. Молодь у цьому пошуку є, звичайно, найактивнішою. Величезна команда людей, що задіяна у виробництві телесеріалів, і передусім шоураннери, які поєднують у собі функції старшого сценариста і продюсера, прекрасно розуміються на цих особливостях молодіжної аудиторії, а тому орієнтуються саме на них. Сучасний телесеріал є складним комерційним продуктом, який для забезпечення конкурентоздатності, з одного боку, є цілком очікуваним серед певних вікових категорій глядачів, а, з іншого боку, – суттєво розширює простір і зміст їх очікувань.

Вплив телебачення важко переоцінити. Молодь досить відособлена в культурному плані від старшого покоління. Наочно це проявляється у виборі для перегляду телесеріалів, доступ до яких значно розширився завдяки можливостям Інтернету. Прагнення наслідувати екранним героям не завжди пов'язано тільки з проявами агресії. Окремі дослідження дозволяють побачити, наскільки «заразним» може бути вплив телесеріалів. Так, згідно із заявою «Італійського національного інституту здоров'я» часто італійські підлітки починають палити, щоб наслідувати зірок телебачення. Експерти заявляють, що більшість випадків куріння асоціюється з позитивним героєм, переможцем. Згідно із дослідженнями, проведеними в США, 38% американських підлітків почали палити, копіюючи телевізійних героїв [Див.: 1]. Усе сказане свідчить про те, що ідентифікація з екранним персонажами є невід'ємним фактом нашого життя. При цьому наслідування таким персонажам може набувати різні форми, у тому числі і насильницькі.

Серіали «Ігри престолів» і «Чужинка» – фентезі з відсиланням до європейського минулого. Їм обом не позичати відвертості і не-

прикритої жорстокості. Еру сучасного телебачення вже охрестили часом розквіту насильства, придумавши термін «rape glut» – «бум насильства» або «пересичення насильством». Беручи це до уваги, потрібно розуміти, що не всяке зображення жорстокості є однаково виправданим сюжетом і йде на користь культурному дискурсу.

«Гра престолів» довго утримувала за собою ярлик «фентезі, але не такого як всі». Шоураннери пишалися, що в серіалі не було лобовій магії – навіть дракони вилупилися тільки під кінець першого сезону. Джордж Мартін, чиї книги лягли в основу шоу, описує світ «Ігри престолів» як гротескне Середньовіччя, охоплене війною, якій не чужі проблеми сучасності. Вирішуються вони, правда, людьми з менш прогресивною ментальністю, ніж сьогодні. Якщо відкинути всю магічну складову і батальні сцени, залишиться каркас, на якому тримається «Гра престолів»: особисті драми персонажів і складні соціальні конфлікти – все як у житті. Релігійний фанатизм, що концентрується на дискримінації меншин; публічне приниження; бажання утримати владу будь-якою ціною; зґвалтування, що стали частиною рутинного життя, – ось домінуючі засоби соціальної стратифікації та індивідуального психологічного самоствердження. Серіал імітує життя, життя імітує серіал.

Наразі, незважаючи на досягнення фемінізму, прийняття рівних прав для членів ЛГБТ-спільноти в різних країнах і інші окремі перемоги ліберальних цінностей, побутове насильство як і раніше нікуди не поділося. Подібні акти знущання, психологічного або фізичного, часто-густо зустрічаються і сьогодні. Досить подивитися статистику зареєстрованих зґвалтувань, що трапляються сотнями щодня по всьому світу. Можливо, саме тому «Гра престолів» викликає такий бурхливий відгук у глядачів. Кожен крок авторів серіалу бачать у тому числі і люди, які відчули насильство на собі або просто усвідомлюють масштаб цієї більш ніж реальної проблеми.

Творці «Ігри престолів» із першого сезону прагнули шокувати глядачів, вбиваючи їх улюблених героїв у найнесподіваніший момент: можна сказати, це коник серіалу. Але навіть привчені до цього фанати шоу одногосно були збентежені епізодом «Червоне весілля», де вагітну Талісу Старк по-звірячому зарізали прямо в живіт. У соцмережах прокотилася хвиля роздратованої критики після сцени зґвалтування Серс її братом Джеймі, описаної в книзі як секс за взаємною згодою. Масла у вогонь підлив і той факт,

що інцестуальний і явно недобровільний статевий акт між братом і сестрою стався біля труни їхнього сина. В останньому сезоні «Ігри престолів» загальне обурення викликало підневільне весілля Санси Старк із садистом Рамсі Болтоном, де замість пристрасної шлюбної ночі на молоду дружину чекало жорстоке зґвалтування.

«Гра престолів» розсунула рамки допустимого для популярних серіалів. Виявилося, що нагота – це нормально; що навіть у цьому начебто уявному світі люди займаються сексом, а в перервах між оргіями і п'янствами вони відправляються на жорстокі, але вражаючі битви. Насильство і відвертість надали серіалу скандальності, зухвалості і болючої привабливості, експлуатуючи людську спрагу кривавих видовищ. Але без «Гри престолів», безумовно, не було б тієї ж «Чужинки», яка взяла все краще, що принесла епоха розкутості на телебаченні, і перевела в потужний наративний інструмент.

З боку насильника знущання – це спосіб показати свою владу. Для того, хто пережив зґвалтування – це історія подолання (всу-переч мукам) досвіду травми. У книгах Джорджа Мартіна, які він називає історією про війну, будь-яка жорстокість потрібна безпосередньо для отримання влади. Однак по-справжньому вдалим інструментом історії насильство стає тільки тоді, коли використовується не як повсякденність, а як продуманий драматичний прийом, який розкриває весь жах вчинку, що з успіхом вдалося шоу-раннерам «Чужинки». Так, цілком у дусі концепції М. Фуко вони демонструють, як за допомогою дискурсивних практик телесеріалу можливий контроль над проявами статі. Гендерні відносини розглядаються як форма прояву влади, адже стать особи є одним із елементів владних відносин [Фуко].

«Чужинка» – екранізація серії любовних романів про жінку, що потрапила з 1940-х до Шотландії кінця XVIII століття. Фінальна серія першого сезону показує, мабуть, одну з найбільш відвертих і жорстоких сцен в історії телебачення. Шотландець Джеймі опиняється у в'язниці під наглядом головного лиходія, який, зовсім як Рамсі Болтон, отримує збочене задоволення, катуючи інших людей. Зґвалтування Джеймі при цьому викликає таку ж саму реакцію – стійку відразу і жах. Глядач опиняється не в позиції вуйєриста або абьюзера – він переживає драму разом із жертвою. У «Чужинці» чітко розставлені акценти. На відміну від сцени зґвалтування Санси, де наголос зроблено на задоволенні її гвалтів-

ника, тут відбувається еротизація й естетизація епізоду: пригадайте, як красиво показана беззахисна жертва в розірваному платті.

Сценаристи розтягнули найжорстокішу сцену «Чужинки» на цілу серію і торкнулися теми, яку критики аналізують нечасто. Жертва тут не жінка, а чоловік – так само як і насильник. Проблема чоловічого зґвалтування взагалі рідко піднімається в сучасній поп-культурі, нібито її зовсім не існує. У «Чужинці» акт фізичного насильства відбувається не на порожньому місці: лиходій намагається морально зламати гордого шотландця. Тут підлягає деконструкції стереотипне сприйняття гендерних норм. Головного героя в підсумку рятує дружина. При цьому глядачам чітко дають зрозуміти, що після пережитого той ніколи не буде колишнім чоловіком і ще довго буде приходити до тями. Прикладів серіалів, котрі демонструють зґвалтування не заради шоку, стає все більше. Це і високоякісна драма з Меггі Джилленхол «Шляхетна жінка», у якій зґвалтування стає одним із важливих подій, які формують мотивацію героїні. Додати в скарбничку прикладів можна ще сцени насильства з «Абатства Даунтон» і «Божевільних».

У «Грі престолів» жорстокість стала рушійним механізмом серіалу – на зразок однієї зі спиць у колесі, про які говорить Дейенеріс, повсякденним і бездушним. Такий підхід змушує замислитися над висновком про вплив сценарної агресії на поширення насильства. Стійкий зв'язок між криміналізацією населення і появою телебачення була зафіксована в ряді досліджень. Так, було встановлено, що у 2 рази зросла кількість вбивств за період найбільш бурхливого розвитку телебачення в 60-і роки в США і Канаді. Аналогічний ефект спостерігався в Південній Африці, де телебачення не було до 1975 року [1].

Навмисне акцентування уваги аудиторії на жорстоких, насильницьких діях як нормі повсякденного життя, культ грубої сили, створення образу супергероя, який нехтує вибором засобів для досягнення поставленої мети, стирає межі між моральним і аморальним у суспільстві та в міжособистісних стосунках. Опис технології агресії нагнітає почуття страху, безпорадності, розмивання установок на боротьбу з насиллям.

Можливо, через велику кількість сюжетних ліній, персонажів і обмеженості в часі у сценаристів просто немає можливості показати всю трагедію, що ховається за кожною подібною подією, роблячи її виключно фізіологічним, але не моральним переживан-



ням. Багато критиків справедливо вважають, що сценаристи «Ігри престолів» топчуться на одному місці і прикривають скупість сюжету продуманими сценами, що відверто шокують.

Усе сказане зовсім не означає, що варто надалі безапеляційно відкидати складні і болючі теми насильства. Важливо, що їхня художня інтерпретація допоможе почати новий діалог у сучасній культурі. Якщо дискурс про те, як гендерні стереотипи породжують жорстокість і насильство, зміниться у серіалах кінематографічним трендом толерантності, поваги до індивідуальної неповторності людської особистості, включаючи її гендерну ідентичність, тоді, можливо, і висвітлення насильства на телебаченні стане іншим.

### **Література:**

1. Жмуров Д. В. Сценарная агрессия. Влияние СМИ на криминализацию молодежи [Електронний ресурс] / Д. В. Жмуров. – Режим доступу : [http://nprosmo.info/scen/scen\\_index.html#\\_ftn1](http://nprosmo.info/scen/scen_index.html#_ftn1).

2. Разрядка агрессии: Брэд Бушмен и его эксперимент [Електронний ресурс] / Режим доступу : [http://www.psychologos.ru/articles/view/razryadka\\_agressii\\_dvoe\\_z\\_bred\\_bushmen\\_i\\_ego\\_eksperiment](http://www.psychologos.ru/articles/view/razryadka_agressii_dvoe_z_bred_bushmen_i_ego_eksperiment)

3. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М. Фуко ; пер. с франц. – М. : Касталь, 1996. – 448 с.

4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон ; Пер. с англ. Общ. ред. и предисл. А. А. Толстых. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

**Gulevsky Sergii**

### ***VIOLENCE IN TELEVISION SERIES, AND THE FORMATION OF GENDER IDENTITY IN THE YOUTH AUDIENCE***

*The article revealed how the communicative image of gender violence in television series is fixed and transferred, and conversely, how and why society and culture can store the violence in the television series discourse. Television is a social institution because of its features: daily routine availability, existence in the area of psychological proximity to the viewer. It is one of the most important factors influencing the development of the individual.*

*Media violence plays the tangible role in this process, which is not only psychological but also social and philosophical issue. This is a problem of society that takes violence as an aesthetic*



*and instrumental value. Gender-based violence is a social phenomenon, complex, diverse in structure, which was well formed before civilized society. In the mass consciousness the gender-based violence is often reduced to the stereotype of physical abuse of men over women. This stereotype has been gladly reproduced by showrunners. But this is a narrow one-sided approach. In fact, gender-based violence in any society and in any polity is a socio-cultural phenomenon especially in their motivations and consequences. Being universal, it exists in various forms in almost all spheres of life.*

*But it is not advisable to categorically deny the difficult and painful themes of violence. It is important that their creative interpretation will initiate a new dialogue in contemporary culture. If the discourse of how gender stereotypes give rise to violence and abuse could be changed in the television series cinematic trend in the direction of tolerance, respect for the individuality of the human person, including its gender identity, then, perhaps, the illumination of violence on television will be different.*

**Key words:** tv series, gender identity, violence, youth, discourse, showrunner.